

Manuela Marsal Cabitango

Victoria Kamasa

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Neofilologii

Kuduro

– taniec młodego pokolenia Angoli

Charakterystyka zjawiska^{*}

***Kuduro* – the dance of Angola's young generation. A description of the phenomenon**

Abstract: *Kuduro* is a type of music and dance which was created in the capital city of Angola (Luanda) at the end of 1980'. It combines *batida* with electronic music such as techno and house and also with rap, originating from US. The paper presenting this type of dance starts with its general characteristic, then continues describing factors influencing current shape and functions of *kuduro*. Next, we present in details the movements of this dance and conclude with an overview of the dance forms and the definition of *kuduro* dance which summarize the information presented in the paper.

Key words: *kuduro*, Angola, dance anthropology, forms of movements, dance forms

Słowa kluczowe: *kuduro*, Angola, antropologia tańca, formy ruchu, formy tańca

Przechadzając się licznymi *musekes* – dzielnicami położonymi na peryferiach wielkich miast Angoli – można napotkać niezwykle ubranych i zachowujących

^{*} W artykule wykorzystano fragmenty pracy licencjackiej: M.M. CABITANGO: „*Kuduro*. Próba charakterystyki zjawiska z perspektywy antropologii tańca”. Pod kier. V. KAMASY. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Językoznawstwa, 2013. Zob. <http://logic.amu.edu.pl/images/9/9c/Cabitango.pdf>.

się młodych ludzi. Wykonują oni niezrozumiałe dla niewtajemniczonych ruchy. Jeden może utykać jak kaleka, drugi poruszać się niczym modelka na wybiegu, a jeszcze inny wykonywać zadziwiająco wyczynowe akrobacje. Co oni robią? Tańczą. Najprawdopodobniej *kuduro*, którego charakterystyce jest poświęcony niniejszy artykuł.

Próba przedstawienia *kuduro* niesie z sobą wiele wyzwania. Po pierwsze, jest to styl zarówno muzyczny, jak i taneczny, a obie te warstwy zjawiska są niezwykle istotne i silnie się przenikają. Charakterystyka ich obu znacznie przekroczyłaby jednak ramy niniejszego opracowania, dlatego zdecydowałyśmy się skoncentrować na aspekcie tanecznym, odnosząc się do muzyki jedynie w momentach, w których jest to konieczne. Drugim z problemów jest stosunkowo ubóstwo źródeł, na których można by oprzeć opis tańca *kuduro*. Nieliczne opracowania naukowe, w których poruszono to zagadnienie, zostały poświęcone raczej warstwie lirycznej tekstów¹. Ze względu na to zdecydowałyśmy się czerpać wiedzę nie tylko z publikacji o charakterze naukowym, ale też ze wszelkich innych dostępnych źródeł informacji, w tym kilku filmów i reportaży².

¹ A.B. WILPER: *Kuduro de Angola. A Exclusão de Uma Nova Linguagem*. Brasileiro de Ciências Sociais, 7–10 sierpnia 2011. <http://docplayer.com.br/7174959-Kuduro-de-angola-a-exclusao-de-um-a-nova-linguagem-1-introducao.html> [data dostępu: 19.11.2015], s. 3–4; S.R. CONCEIÇÃO: *Movimento Kudurista. Uma nova linguagem na Expressão Cultural Urbana de Angola*. http://www.antonioscasais.de/2011/manuscript_musica_angolana.pdf [data dostępu: 11.12.2015].

² A. HARLIG: *Encyclopedia of Kuduro*. <https://readymadebouquet.wordpress.com/encyclopedia-of-kuduro/> [data dostępu: 24.10.2015]. Spośród filmów i reportaży m.in.: *KUDURO all style*. 2012 (film ukazujący kroki wykorzystywane w *kuduro* i sposób ich wykonywania przez różnych tancerzy) <http://www.youtube.com/watch?v=mSloFGXue6A> [data dostępu: 16.06.2013]; *Kuduro. Fogo No Museke*. Reż. J. ANTÓNIO. Portugalia 2007 (długometrażowy film dokumentalny poświęcony *kuduro*); *My Africa Is webisode 2: Os Kuduristas*. 2013 (reportaż poświęcony między innymi grupie tanecznej Os Kuduristas i jej przygotowaniom do pokazów tanecznych) <https://www.youtube.com/watch?v=pd5vNi2mn88> [data dostępu: 24.10.2015]; *Os Kuduristas – Show at Fryshuset – Sweden 2012*. 2012 (wideorejestracja występu Os Kuduristas w Szwecji). <https://www.youtube.com/watch?v=JxAAovMJlKQ> [data dostępu: 24.10.2015]; *Os Kuduristas EPK*. 2012 (reportaż z udziałem artystów, poświęcony powstaniu muzyki i tańca *kuduro*). <https://www.youtube.com/watch?v=FMbEGswqDaw> [data dostępu: 24.10.2015]; *Os Kuduristas On The Road*. 2012 (reportaż z tournée Os Kuduristas po Europie). <https://www.youtube.com/watch?v=17qqO6SCveM> [data dostępu: 24.10.2015]; *Os Kuduristas Sweden Street Exhibition*. 2012 (wideorejestracja spontanicznego tańca Os Kuduristas na ulicy). <https://www.youtube.com/watch?v=1B33jYBjggE> [data dostępu: 24.10.2015]; *Tango, baile nuestro*. Reż. J. ZANADA. Argentyna 1988 (długometrażowy film dokumentalny poświęcony tango).

Co to jest kuduro?

Kuduro to styl muzyczny i taneczny powstały w stolicy Angoli, Luandzie, pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku. Jego narodziny wiążą się z momentem, w którym styl *batida* (połączenie perkusyjnej muzyki afrykańskiej i kalipso) zaczęto łączyć ze stylami wywodzącymi się ze Stanów Zjednoczonych: muzyką elektroniczną, taką jak techno czy house, a także z rapem³. Rezultatem takiej genezy jest między innymi obecność w *kuduro* rymowanych mówionych tekstów oraz muzyki stanowiącej połączenie muzyki angolskiej, afrykańskiej i afroamerykańskiej⁴ z muzyką elektroniczną. W warstwie tanecznej *kuduro* jest połączeniem elementów zaczerpniętych z hip-hopu i house'u, mających amerykańskie korzenie, z elementami sposobu poruszania się właściwego Angolczykom. Choreografka Ana Clara Guerra Marques dostrzegła w nim wyraźnie ujawniające się wpływy amerykańskiego stylu *street dance*⁵. Zarówno muzyka, jak i taniec charakteryzują się szybkim tempem – 130–140 BPM⁶. Z kolei Matan'yadi Norberto, dyrektor Narodowej Szkoły Teatru w Luandzie, podkreślił nierozłączność obu tych elementów: „[...] do tańca *kuduro* musi istnieć odpowiednia muzyka, zaś do muzyki *kuduro* konieczny jest odpowiedni taniec”⁷.

Nazwa *kuduro* powstała w 1992 roku z inicjatywy artysty Tony'ego Amado⁸ i została zainspirowana sposobem poruszania się Jeana-Claudé'a Van Damme'a w jednej ze scen z filmu *Kickboxer* (1989) – charakterystycznym ruchem bioder, naprzemiennie w prawą i lewą stronę. Nazwa ta jest połączeniem dwóch wyrazów, portugalskiego *cú*, dosłownie oznaczającego „tyłek”, i *duro*, czyli „twardy”⁹. Opowiadając o okolicznościach powstania tego terminu, Amado poruszał w podobny sposób biodrami i jednocześnie śpiewał: „Dance-ke-dance-ke-dance-vandamme”¹⁰, co jeden z obserwatorów skomentował okrzykiem: „Isso é cú duro!”¹¹.

³ A.B. WILPER: *Kuduro de Angola...*, s. 3.

⁴ Ibidem.

⁵ *Kuduro. Fogo No Museke...* Termin *street dance* odnosi się do wszystkich stylów tanecznych powstałych w miejscach innych niż studia tańca, takich jak ulice, parki, kluby nocne. Często mają charakter improwizacyjny i społeczny, angażujący widzów i innych tancerzy.

⁶ *Os Kuduristas EPK...* BPM – z ang. *beats per minute*, czyli liczba regularnych uderzeń przypadających na jedną minutę.

⁷ *Kuduro. Fogo No Museke...*

⁸ A. CASCAIS: *Música em Angola*. 2011. http://www.antonioascais.de/2011/manuscript_musica_angolana.pdf [data dostępu: 19.05.2015], s. 4.

⁹ M. J. MOORMAN: *Intonations. A Social History of Music and Nation in Luanda, Angola, from 1945 to Recent Times*. Athens–Ohio 2008, s. 235.

¹⁰ „Tańcz-ke-tańcz-ke-tańcz-vandamme”. Tłumaczenie własne.

¹¹ „To jest kuduro!”. Tłumaczenie własne.

Kuduro silnie wyróżnia się na tle innych stylów. Jest tańcem swobodnym, o dużej dowolności wykonywanych ruchów. *Kuduristas*¹² nie trenują na salach wyposażonych w lustra, nie biorą lekcji. Tańczą niemal wszędzie – na ulicy, podwórku, w parkach – i spontanicznie. Fernando Alvim, prezenter radiowo-telewizyjny i komik, zauważył, że *kuduro* to taniec twórczy, w którym cały czas pojawiają się nowe elementy¹³. Rzeczywiście, w *kuduro* nie obowiązują sztywne reguły. Pomimo istnienia określonych kroków, często powtarzających się w występach tancerzy, zasadą *kuduro* jest dowolność ich łączenia i modyfikowania. Nowe kroki nierzadko powstają z inicjatywy muzyków i tancerzy. Harlig wspomniał na przykład o kroku *da bobeira*, który prawdopodobnie został tak nazwany, ponieważ zdawał się charakterystyczny dla grupy Os da Bobeira¹⁴. W przeciwieństwie chociażby do walca angielskiego, który obejmuje skończoną liczbę kroków, w *kuduro* nowe kroki mogą się pojawić w każdej chwili i z inicjatywy jakiegokolwiek tancerza. Ponadto poszczególne kroki mogą być łączone w różne kombinacje, w dowolnej kolejności, co zależy tylko od inwencji i chęci danego wykonawcy.

Kuduro charakteryzuje także bezpośredniość. Przykładowo, portugalska nazwa kroku *ma fode* może zostać przetłumaczona na angielski jako wulgarny zwrot *fuck me*¹⁵; w *kuduro* rzeczywiście można zaobserwować ruchy mające naśladować stosunek seksualny, podczas gdy w pozostałych angolskich stylach tańca nie odnajdziemy tak bezpośrednich nawiązań. Tak jak w tekstach piosenek *kuduro* pojawiają się wulgarnie wyrażenia¹⁶, tak w tańcu wulgarność jest wyrażana przez ruch¹⁷. Cechą wyróżniającą *kuduro* jest również duża doza teatralności i dramatyzmu. *Kuduristas* nie tylko wykonują ruchy określonymi częściami ciała w rytm muzyki, lecz także odgrywają pewne postaci. Naśladują ludzi i ich ułomności czy też powszechnie zachowania (jak na przykład poprawianie spodni na pośladkach)¹⁸. Swym tańcem opowiadają historie. Oczywiście, niemal w każdym innym tańcu można odnaleźć pewien rodzaj opowieści. Na przykład choreografia w tańcu towarzyskim, mimo że jest konstruowana zgodnie ze ściśle określonymi regułami, bywa przerywana sekwencjami, które przedstawiają jakąś historię, czy też, jak w przypadku namiętnego tango, sposób ruchu tancerzy i ich wyraz twarzy przywodzi na myśl kłótnię kochanków¹⁹. Jednak, przynajmniej na poziomie klasycznego tańca towarzyskiego czy baletu, nie można tu odnaleźć

¹² Termin stosowany na określenie osób wykonujących taniec *kuduro*.

¹³ A. CASCAIS: *Música...*, s. 5.

¹⁴ *Encyclopedia of Kuduro...*

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Na liczne wulgaryzmy w tekstach piosenek w *kuduro* zwróciła uwagę między innymi piosenkarka Noite & Dia. Zob. *Os Kuduristas EPK...*

¹⁷ Zob. np. *Angolan Kuduru*. 2008. <https://www.youtube.com/watch?v=oP1AZRoo2zQ> [data dostępu: 24.10.2015].

¹⁸ *Kuduro. Fogo No Museke...*

¹⁹ *Tango, baile nuestro...*

parodiowania homoseksualisty czy odgrywania aktu płciowego tak bezpośrednio, jak prezentują to *kuduristas*.

Równie ważną cechą *kuduro* jest ścisły związek tańca z muzyką. Według Angeli B. Wilper, oba elementy są nierozłączne²⁰. Zdaniem Norberto muzyka *kuduro* musi wiązać się z określonym tańcem, a taniec z określoną muzyką²¹. W przeciwieństwie do *street dance*, w którym współcześnie granice muzyczne nieco się zacierają (*break dance* może być zatańczony do muzyki hip-hop, a house – nie tylko do muzyki elektronicznej), *kuduro* bez odpowiedniej muzyki traci swoją unikalną formę.

Czynniki kształtujące *kuduro*

Jacek Pawlik wskazał, że według teoretyków taniec wywodzi się z „pragnienia naśladowania typowych zachowań człowieka”²². Wśród najważniejszych czynników mogących wpływać na kształtowanie tańca wymienił między innymi życie codzienne danej społeczności, a także warunki środowiska naturalnego na terenie przez nią zamieszkiwanym, jak na przykład ukształtowanie terenu²³.

Kuduro jako żywe zjawisko cały czas się kształtuje. Zmiany zachodzące w tańcu, takie jak pojawienie się nowych kroków, sposobu ich wykonania czy wpływy innych stylów, zależą przede wszystkim od tancerzy. Ponieważ forma *kuduro* pozostawia dużą dowolność ruchów, każdy z *kuduristas* tańczy w swój unikalny sposób. Jednak, jak w przypadku każdego stylu tanecznego, mają znaczenie określone czynniki, które nadały *kuduro* formę obserwowaną obecnie.

Za pierwszy z czynników kształtujących *kuduro* można uznać, zgodnie z koncepcją przywołaną przez Pawlika, życie codzienne Angolczyków w miejscu narodzin stylu – *museke* (przedmieścia angolskich miast). Wraz z powstawaniem gett, narastaniem buntu przeciwko sytuacji społecznej i pojawianiem się konfliktów pomiędzy mieszkańcami tych okolic, młode pokolenie potrzebowało sposobu, by wyrazić swoją frustrację, a także dzielić się pozytywnymi emocjami i ważnymi doświadczeniami. Z życiem na przedmieściach wiąże się hip-hop, muzyka powstała w amerykańskich dzielnicach zamieszkiwanych przez imigrantów i Afroamerykanów, która pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku dotarła do Angoli. Podobieństwo sytuacji życiowej sprawiło, że wywarła duży wpływ na młodych Angolczyków z dzielnic peryferyjnych²⁴. Zaczęli oni wykorzystać

²⁰ A.B. WILPER: *Kuduro de Angola...*, s. 3–4.

²¹ *Kuduro. Fogo No Museke...*

²² J.J. PAWLIK: *Źródła, symbolika i znaczenie tańca afrykańskiego*. Kraków 2011, s. 75.

²³ *Ibidem*.

²⁴ A.B. WILPER: *Kuduro de Angola...*, s. 5.

wać elementy muzyki, a później także hip-hopu w *kuduro*. Życie na marginesie i przeżycia z tym związane można uznać za jedną z przyczyn wspomnianego bezpośredniego i dosadnego sposobu konstruowania w *kuduro* warstwy językowej i tanecznej.

Równie ważnym czynnikiem kształtującym *kuduro* jest wojna domowa w Angoli, w czasie której styl ten powstał. Mimo że Angola uzyskała niepodległość w 1975 roku, istotne problemy społeczne pozostawały nierozwiązane, a obietnice rządu – niespełnione²⁵. W tym roku rozpoczął się konflikt zbrojny, trwający do 2002 roku²⁶. Artyści *kuduro* – Presidente Gasolina i Principe Ouro Negro wspominali ten czas jako okres trwogi i niebezpieczeństwa: „Nasze mamy uciekały z nami na plecach, a w wieku czterech, pięciu lat słyszeliśmy odgłosy strzałów z broni. To sprawiło, że skłoniliśmy się w stronę bardziej agresywnego stylu”²⁷. Obserwowanie przemocy i życie w strachu przyczyniły się zapewne do wojowniczego wyrazu tańca. Jako przykład warto przywołać zapisany na taśmie filmowej taniec prawdopodobnie jednego z pierwszych wykonawców *kuduro*, młodego mężczyzny bez nogi, przywodzący na myśl ogromne zniszczenia po wojnie, tysiące ludzi, którzy ponieśli nieodwracalne straty, oraz ich niewyobrażalną siłę ducha²⁸.

Istotne dla obecnego kształtu *kuduro* jest również połączenie form tradycyjnych (*semba* i *kizomba*) z amerykańskimi *street dances*. W tańcu *kuduro* można zaobserwować elementy stylów takich jak *break dance* czy *locking*. Według Wilper znaczna część *kuduro* jest związana z tym pierwszym²⁹. Kroki zaobserwowane przez Hilger, takie jak *headspin* czy *suicide*³⁰, wywodzą się właśnie z *break dance*. Wiele kroków czy ułożeń ciała w *kuduro* cechuje się ekspresyjnością, a jednocześnie wymaga dużej wytrzymałości fizycznej i zręczności. Wykorzystanie elementów stylu *break dance* jest więc zapewne jednym ze źródeł charakterystycznej dla *kuduro* agresji. Niektóre z elementów *kuduro* zostały zaczerpnięte z tańca *ndombolo*, pochodzącego z Kongo – na przykład szybki i zwinny ruch nóg³¹.

²⁵ M.S. CAIO NETTO, P.M. SILVA de SANTANA: *O kuduro é de Angola. Espectro da cultura, inovação e descentramento*. Congresso Luso-Afro-Brasileiro de Ciências Sociais, 7–10 sierpnia 2011. <http://docplayer.com.br/7174959-Kuduro-de-angola-a-exclusao-de-uma-nova-linguagem-1-in-troducao.html><http://docplayer.com.br/12278249-Autores-manoel-sotero-caio-netto-1-paula-manuella-silva-de-santana-2.html> [data dostępu: 19.5.2015], s. 2.

²⁶ Ibidem.

²⁷ *Os Kuduristas EPK...* Tłumaczenie własne.

²⁸ M.J. MOORMAN: *Intonations...*, s. 193.

²⁹ A.B. WILPER: *Kuduro de Angola...*, s. 3.

³⁰ *Kuduro. Fogo No Museke...*

³¹ Ibidem, s. 4.

Funkcje

Charakteryzując różnorodne tańce Afryki, Pawlik zwrócił uwagę, że jeszcze do niedawna tańce afrykańskie rzadko wykonywano przede wszystkim dla przyjemności. Wśród funkcji, które pełniły, jedną z najważniejszych była funkcja sakralna, na przykład lud Daba (północny Kamerun) podczas święta *Dara musruf* poprzez taniec wyrażał wdzięczność zmarłym przodkom i siłom natury za opiekę, zdrowie i pomyślność³².

Również *kuduro* wydaje się pod tym względem zjawiskiem wielopłaszczyznowym, które pełni kilka funkcji. Badany materiał sugeruje, że za najważniejszą z nich można uznać funkcję reprezentatywną, a więc umożliwienie tancerzowi przekazania pewnej myśli, zindywidualizowanego przedstawienia określonego fragmentu rzeczywistości. Taniec *kuduro* został stworzony przez młode pokolenie Angolczyków w okresie wojny domowej, niestabilnego rządu i biedy. Artyści są reprezentantami swojego narodu i swojego pokolenia, przemawiają słowem lub ruchem do szerszej publiczności, którą stanowią odbiorcy spoza granic Angoli i całej Afryki. Według muzyka Paulo Floresa, *kuduro* reprezentuje Angolę, która chce żyć, Angolę młodych, Angolę peryferii, Angolę, która ma coś do przekazania światu³³. Z kolei dla artysty Cabo Snoopa *kuduro* jest życiem³⁴. Jest to muzyka i taniec przedmieść, poprzez które opowiada się historie życia codziennego i manifestuje swoje podejście do problemów społecznych. Za jego pomocą młodzi ludzie przekształcają negatywne doświadczenia w pozytywne działanie. Dzięki unikalnej formie tańca, na którą wskazał Norberto³⁵, stawiają oni czoła codziennym problemom, takim jak przestępczość czy trudna sytuacja materialna.

Kolejną z funkcji *kuduro* jest funkcja artystyczna. Norberto jest zdania, że zarówno muzyka, jak i taniec *kuduro* to sztuka³⁶. Twierdzi, że *kuduristas* mają możliwość przeciwdziałania zapaści mentalnej, kulturalnej i moralnej jednostek, rodzin i społeczeństwa. Artyści współpracują z muzykami z całego świata, podróżują, udzielając lekcji tańca *kuduro*. Muzyka spopularyzowała się już w Portugalii, dzięki grupie Buraka Som Sistema. Zespół złożony z czterech muzyków otrzymał między innymi nagrodę w konkursie Złote Globy w Portugalii w kategorii grupy roku, a ich singiel *Kalemba (Wegue Wegue)* z 2008 roku uplasował się na pierwszym miejscu na liście przebojów w Hiszpanii. Z kolei grupa taneczna Os Kuduristas reprezentuje swój kraj podczas warsztatów tanecznych prowadzo-

³² R. VORBRICH: *Święto duchów, czyli jak przetańczyć święto, Kamerun*. W: *Rytmy i kroki Afryki – Rhythms and steps of Africa*. Red. W. MOND-KOZŁOWSKA. Kraków 2011, s. 167.

³³ *Kuduro. Fogo No Museke...*

³⁴ *Os Kuduristas EPK...*

³⁵ *Kuduro. Fogo No Museke...*

³⁶ *Ibidem*.

nych między innymi na terenie różnych krajów Europy, takich jak Francja czy Szwecja³⁷.

Kuduro odgrywa także znaczącą rolę społeczną. Taniec został stworzony przez młodych i dla młodych, którzy w bezpośredni sposób przedstawiają swoje nastawienie do określonych zjawisk. Najczęściej tańczą w grupach, różnej wielkości, w których każdy stanowi część wspólnoty. To właśnie *kuduro* jest czynnikiem jednoczącym te grupy. Taniec pozwala wyrazić nie tylko negatywną postawę lub agresję. Coréon Dú wskazał na pogodę ducha Angolczyków, którą wciąż w sobie mają pomimo przeżyć wojennych³⁸. Z kolei Miguel Neto określił muzykę *kuduro* jako muzykę zabawy, podając jako przykład dużą popularność, jaką cieszy się w dyskotekach³⁹. *Kuduro* wiąże się także z potrzebą wolności, radością i energią⁴⁰. Podkreślając ekspresywność tego tańca, artysta Sebem określił go jako „moc, siłę, ogień”⁴¹.

Rytm

Thomas Riccio zwrócił uwagę na fundamentalną rolę rytmu w życiu człowieka⁴². Sam termin „rytm” jest różnie definiowany, w zależności od dziedziny, dla której stanowi przedmiot badań. Według Roderyka Langego, aby istniał rytm, musi również istnieć czynnik czasu, a wszystkie zjawiska fizyczne, również ruch ludzkiego ciała, przebiegają w czasie i przestrzeni⁴³. Rytm jest elementem muzyki porządkującym dźwięki w czasie⁴⁴. W tradycji zachodniej takim wyznacznikiem organizacji czasu jest podział dwu- lub trójdzielny⁴⁵. Marek Garztecki-Rohr zwrócił natomiast uwagę na odmienność muzyki afrykańskiej pod tym względem: na utwór muzyczny mogą składać się różne równocześnie tworzone rytmy⁴⁶. W tradycji afrykańskiej nie występuje metrum, będące wyznacznikiem czasu, ani jednostki pozwalające na rozróżnienie mocnych i słabych części taktu.

³⁷ *Os Kuduristas On The Road...*

³⁸ *Os Kuduristas EPK...*

³⁹ *Kuduro. Fogo No Museke...*

⁴⁰ *Os Kuduristas EPK...*

⁴¹ *Kuduro. Fogo No Museke...* Tłumaczenie własne.

⁴² T. RICCIO: *Rhythm reality*. W: *Rytmy i kroki Afryki...*, s. 121.

⁴³ R. LANGE: *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna*. Poznań 2009, s. 49.

⁴⁴ S. KOKOSZKA: *Rytm w muzyce Afryki i jego recepcja w twórczości kompozytorów współczesnych*. W: *Rytmy i kroki Afryki...*, s. 216.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ M. GARZTECKI-ROHR: *Muzyka afroamerykańska jako produkt kreolizacji*. W: *Rytmy i kroki...*, s. 237.

Stąd różnorodność w interpretacji tej samej struktury rytmicznej, wynikająca ze skupienia się przez słuchającego na wybranym aspekcie, co dla odbiorców zachodnich bywa mylące.

Rytm *kuduro* to uderzenia tradycyjnego dla Angoli gatunku muzyki, *semba*, które przybierają w *kuduro* nieco bardziej rytmiczną postać⁴⁷. Sama *semba* określana jest jako „niepowtarzalny beat, który nadaje tej muzyce charakterystyczne angolskie brzmienie”⁴⁸. Warto, za Marissą Moorman, przytoczyć słowa Antónia Venância⁴⁹: „[...] *semba* nie jest tylko muzyką. *Semba* jest po prostu rytmem. Rytm jest częścią [...] muzyki. Muzyka jest połączeniem tekstów, rytmu, głosów, melodii i wszystkich pozostałych składników. Muzyka może być grana lub śpiewana na podstawie *semba*”⁵⁰. Rytm w *kuduro* ma charakter typowo afrykański, nie posiada jednego nadrzędnego metrum i może być interpretowany przez słuchaczy na różne sposoby.

Ruch i jego formy

Dostępny materiał wizualny pozwala stwierdzić, że sposób poruszania się w *kuduro* ma swój niepowtarzalny charakter. Jest to taniec energiczny, o szybkim tempie i bezpośrednich gestach tancerzy. Cechuje go duży zakres ruchu – ruch może być gwałtowny i obszerny, wykonywany na rozległej przestrzeni, a także ledwo dostrzegalny, spokojny i przestrzennie ograniczony. Przejścia z ruchu „mocniejszego” do „łagodniejszego” sprawiają, że taniec jest silnie ekspresywny. *Kuduro*, według Fernanda Alvima, to taniec twórczy, w którym cały czas pojawiają się nowe elementy, na przykład akrobatyczne⁵¹. Odnacza się dowolnością i daje tancerzom właściwie pełną swobodę. Każdy z *kuduristas* może w każdej chwili stworzyć nowy element, dlatego też trudno mówić o jednej stałej formie *kuduro*. Jest jednak możliwe wskazanie określonych kroków, rozróżnialnych na podstawie jakości ruchowych zaproponowanych przez Langego⁵²:

Rzutowanie ruchu: tancerz może wyprowadzać ruch z ciała na zewnątrz, na przykład podskakując i energicznie „wyrzucając” ręce lub nogi w przód (krok *heel*

⁴⁷ *Kuduro. Fogo No Museke...*

⁴⁸ M.J. MOORMAN: *Intonations...*, s. 7.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 8.

⁵⁰ *Ibidem*. Tłumaczenie własne.

⁵¹ A. CASCAIS: *Música ...*, s. 5.

⁵² R. LANGE: *O istocie tańca...*, s. 108.

*click*⁵³) lub odwrotnie, pochylając się i ręce umieszczając w różnorodnych pozycjach na twarzy, czy wykonując małe ruchy (takie, jak „dreptanie” stopami w miejscu).

Stosowanie różnych wzajemnych relacji części ciała: pracę tylko jednej lub dwóch części ciała można zaobserwować w przypadku, gdy tancerz naśladuje pewne zachowanie lub chce zaprezentować swoje nastawienie do wybranych zjawisk. Większość ruchów w *kuduro* wymaga od tancerza pracy kilku części ciała jednocześnie, a poszczególne z nich pozostają w określonej relacji do siebie. Przykładem może być tu krok *katsu katsu*, który tancerz rozpoczyna od małych szybkich podskoków, naprzemiennie wyprowadzając prawą i lewą nogę do boku; ramiona w tym czasie płynnie poruszają się wzdłuż ciała; następnie wykonuje dwa szybkie obroty miednicą w rytm uderzeń muzyki. Innym przykładem jest *do fulante*, ruch, który angażuje jednocześnie nogi, kolana i biodra.

Określenie stosunku do podstawy: tańczący może kierować akcją ruchu w stronę podstawy, utrzymując kontakt z podłożem pionowo (za pomocą stóp) lub poziomo (całe ciało lub jego część znajduje się na podłożu w pozycji leżącej), a także odrywać się od niego. Przykładem ruchu, w którym tancerz pozostaje w pionie, jest *cross-foot turn* – obrót, podczas którego krzyżuje on stopy, stawiając jedną przed drugą, a następnie obraca się przez ramię w tył, co tworzy półobrót. Poziomy kontakt z podłożem tancerz utrzymuje poprzez siad z wyprostowanymi nogami – porusza ramionami i nogami, naśladując w miejscu ruchy wykonywane na stojąco. Za pomocą przesuwania bioder i zginania kolan porusza ciałem w przód, podobnie do ruchu pełzającego robaka. Z kolei przykładem oderwania się są wszelkie podskoki i figury, podczas których całe ciało tancerza przez moment znajduje się w powietrzu.

Użytkowanie przestrzeni: *kuduristas* wykorzystują przestrzeń w różnym stopniu. Niektóre kroki wymagają poruszania się w stosunkowo dużym zakresie, na przykład *do manganza* – tancerz chodzi z uniesionymi kolanami i przesadnie wypchniętymi w tył biodrami. Są także kroki, w których tancerz pozostaje w miejscu, poruszając jedynie poszczególnymi częściami ciała, innymi niż nogi. Przykład takiego kroku stanowi *ma fode*, podczas którego tańczący stoi ze złączonymi nogami i wykonuje małe krążenia bioder, z dłońmi złączonymi wewnętrzną stroną.

Uzewnętrzanie rozmaitych postaw w stosunku do pojęć i myśli: w *kuduro* pojawiają się liczne elementy mające na celu ukazanie postawy tancerza wobec określonych zjawisk. Liczne są również ruchy o charakterze mimetycznym (ruchy naśladujące). Jednym z nich jest *cara feia* (brzydka twarz), co polega na tym, że tancerz zniekształca wyraz twarzy i przedstawia zabawne miny. *Kuduristas* poruszają się też w sposób charakterystyczny dla człowieka w podeszłym wieku – wówczas ich ruchy są powolne, wykonują obrót, trzymając jedną

⁵³ Nazwy poszczególnych kroków i ich opisy podajemy za Alexandrą Harlig. Zob. A. HARLIG: *Encyclopedia of Kuduro...*

rękę na kolanie, a drugą na plecach, tak jakby odczuwali w tych miejscach ból. Parodiują homoseksualistów – wykonują zwiotczałe ruchy rąk, przesadnie eksponują ruchy bioder podczas chodzenia i pozują jak modelki. Naśladują osoby fizycznie lub psychicznie upośledzone – kuśtykają, udają potknięcia w trakcie chodzenia, zniekształcają wyraz twarzy czy poruszają ciałem niczym porażeni prądem (na przykład krok *tá maluca*). Nierzadko naśladują zwierzęta – na przykład figury i mimika prezentowane przez tancerza Kamorteira przywodzą na myśl fokę⁵⁴. Wilper wskazała na sporą teatralność dostrzegalną w wielu wykonaniach *kuduro*⁵⁵. Zauważyła ją w ruchach wskazujących na brak kończyn lub inne niepełnosprawności fizyczne, w naśladowaniu przez *kuduristas* głodnych mieszkańców Afryki czy ludzi upośledzonych⁵⁶.

Jak zauważył Lange, formy tańca obejmują postawy, które służą wyrażaniu określonej treści, a są kształtowane przez podejście poszczególnych tancerzy do wykonywanego tańca, liczbę osób biorących w nim udział oraz ich współzależność w stosunku do siebie i w stosunku do otaczającej przestrzeni⁵⁷. Poszczególne formy wyróżnione przez Langego można wskazać również w *kuduro*:

Taniec wykonywany przez pojedynczą osobę. To jedna z najczęstszych form w *kuduro*. Tancerz wyraża swoje indywidualne podejście do wybranych pojęć i zjawisk. W tym czasie może naśladować zwierzę, parodiować określone zachowanie lub, oczywiście, po prostu wykonywać kroki bez nadawania im jakiegokolwiek znaczenia⁵⁸.

Dwoje tancerzy. W tej formie tancerze nie utrzymują z sobą kontaktu fizycznego. Stoją naprzeciwko siebie i prowadzą rodzaj wojny tanecznej, w której pojedynkują się na taniec, pokazując swoje umiejętności⁵⁹. Istnieje też inny wariant – *kuduristas* stoją obok siebie i jednocześnie wykonują choreografię składającą się z takich samych ruchów⁶⁰.

Para. W przeciwieństwie do formy „dwóch tancerzy”, tutaj tańczący utrzymują z sobą kontakt fizyczny. Pojawia się między innymi w kroku *assisted mobility*, w którym dla wzmocnienia ruchu nóg i bioder jeden z tancerzy jest podtrzymywany przez drugiego: tancerz podtrzymujący chwyta drugiego w talii, lekko unosząc go ponad ziemię, co zapewnia nieskrępowanie ruchu podtrzymywanemu⁶¹.

Trzech lub więcej tancerzy. W tej formie tancerze mogą utrzymywać różne stopnie współzależności, od całkowitego braku kontaktu fizycznego (jak w przy-

⁵⁴ *Kuduro. Fogo No Museke...*

⁵⁵ A.B. WILPER: *Kuduro de Angola...*, s. 4.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ R. LANGE: *O istocie tańca...*, s. 110.

⁵⁸ *Kuduro. Fogo No Museke...*

⁵⁹ Zob. np. pojedynek prowadzony przez dwóch chłopców: ibidem.

⁶⁰ Zob. np. Kamorteiro i Tony Amado: ibidem.

⁶¹ *Encyclopedia of Kuduro...*

padku koła) do wspólnego wykonywania choreografii przeznaczonej dla większej liczby osób.

Koło. Jest to częsta forma spotykana w *kuduro*. Zwykle w środku koła tańczy jedna osoba lub więcej *kuduristas*, podczas gdy pozostali, stoją wokół nich i się przypatrują. Zachowanie pozostałych tancerzy pozwala przypuszczać, że koło daje poczucie zespolenia – nierzadko śpiewają, wydają okrzyki i gesty mające wyrazić aprobatę dla tańczących w centrum koła⁶².

Linia. Występuje w *kuduro* sporadycznie, kiedy tancerze odgrywają scenkę lub odtwarzają wcześniej przygotowaną choreografię⁶³.

Podsumowanie

Podsumowując przedstawioną charakterystykę, opartą zarówno na wypowiedziach muzyków, tancerzy i etnomuzykologów, jak i na dostępnych materiałach o charakterze naukowym, można zaproponować definicję tańca *kuduro*: jest to styl powstały na angolskich przedmieściach na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, z inicjatywy młodych Angolczyków. Bodźcem do stworzenia go były prawdopodobnie wydarzenia towarzyszące trwającej dwadzieścia sześć lat wojnie domowej, co wpłynęło na nierzadko agresywną formę, jaką przybiera taniec. Nazwa tańca, tłumaczona jako „twardy tyłek”, prawdopodobnie pochodzi od sposobu, w jaki aktor Jean-Claude Van Damme tańczył w filmie *Kickboxer*. Styl *kuduro* przypomina połączenie właściwego Angolczykom sposobu poruszania się (ruchy zaczerpnięte z tradycyjnego tańca typu *semba*) z amerykańskim hip-hopem i housem, tworzy jednak odrębny rodzaj tańca z właściwymi tylko sobie krokami. *Kuduro* cechuje duża liczba elementów opartych na mimice twarzy, a także ruchów, za pomocą których *kuduristas* parodiują określony sposób bycia lub naśladują pewne typy ludzkie czy wybrane zwierzęta. Elementy te służą także wyrażaniu emocji – złości, zadowolenia czy smutku. W odróżnieniu od stylów tańca z narzuconą techniką ruchu i ściśle określonymi krokami, *kuduro* charakteryzuje się dużą dowolnością – jest to taniec spontaniczny, którego kroki mogą zostać stworzone przez każdego. Każdy może nadać temu tańcowi szczególny charakter, bądź agresywny, który ma wyrażać bunt przeciwko zastanej sytuacji społecznej i przyjętym normom, bądź radosny, mający pokazać nadzieję i energię czerpaną z tańca.

Przedstawiony tutaj opis na pewno nie jest wyczerpujący. Istnieje wiele zagadnień, do których można i należałoby się odnieść w dalszych badaniach

⁶² *Kuduro. Fogo No Museke...*

⁶³ *Os Kuduristas – Show at Fryshuset...*

tego zjawiska. Wątki takie, jak relacja między walką o niepodległość Angoli, wojną domową czy *angolanidade* (tożsamością narodową Angolczyków) a *kuduro*, z pewnością wymagałyby szerszego opracowania. Dodatkowo niezwykle interesujące byłoby przeprowadzenie badań terenowych pozwalających na dokładniejszą charakterystykę społecznego i kulturowego funkcjonowania zarówno samego *kuduro*, jak i jego wykonawców. Tym niemniej przyjmujemy, że artykuł, ze względu na unikalność zjawiska, a także stosunkowo małą liczbę informacji na jego temat, może stanowić interesujący punkt wyjścia do dalszych badań.

Bibliografia

Literatura zwarta

- GARZTECKI-ROHR M.: *Muzyka afroamerykańska jako produkt kreolizacji*. W: *Rytmy i kroki Afryki – Rhythms and steps of Africa*. Red. W. MOND-KOZŁOWSKA. Kraków 2011.
- KOKOSZKA S.: *Rytm w muzyce Afryki i jego recepcja w twórczości kompozytorów współczesnych*. W: *Rytmy i kroki Afryki – Rhythms and steps of Africa*. Red. W. MOND-KOZŁOWSKA. Kraków 2011, s. Kraków 2011.
- LANGE R.: *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna*. Poznań 2009.
- MOORMAN M.J.: *Intonations. A Social History of Music and Nation in Luanda, Angola, from 1945 to Recent Times*. Athens–Ohio 2008.
- PAWLIK J.J.: *Źródła, symbolika i znaczenie tańca afrykańskiego*. Kraków 2011.
- RICCIO T.: *Rhythm reality*. W: *Rytmy i kroki Afryki – Rhythms and steps of Africa*. Red. W. MOND-KOZŁOWSKA. Kraków 2011.
- VORBRICH R.: *Święto duchów, czyli jak przetańczyć święto, Kamerun*. W: *Rytmy i kroki Afryki – Rhythms and steps of Africa*. Red. W. MOND-KOZŁOWSKA. Kraków 2011.

Filmografia

- KUDURO all style*. 2012. <http://www.youtube.com/watch?v=mSloFGXue6A> [data dostępu: 16.06.2013]
- Kuduro. Fogo No Museke*. Reż. J. António. Portugalia 2007.
- My Africa Is webisode 2: Os Kuduristas*. 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=pd5vNi2mn88> [data dostępu: 24.10.2015].
- Os Kuduristas EPK*. 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=FMbEGswqDaw> [data dostępu: 24.10.2015].
- Os Kuduristas – Show at Fryshuset – Sweden 2012*. 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=JxAAovMjIKQ> [data dostępu: 24.10.2015].
- Os Kuduristas On The Road*. 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=17qqO6SCveM> [data dostępu: 24.10.2015].
- Os Kuduristas Sweden Street Exhibition*. 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=1B33jYBjggE> [data dostępu: 24.10.2015].
- Tango, baile nuestro*. Reż. J. Zanada. Argentyna 1988.

Źródła internetowe

- CAIO NETTO M.S., SILVA de SANTANA P.M.: *O kuduro é de Angola. Espectro da cultura, inovação e descentramento*. Congresso Luso-Afro-Brasileiro de Ciências Sociais, 7–10 sierpnia 2011. <http://docplayer.com.br/12278249-Autores-manoel-sotero-caio-netto-1-paula-manuella-silva-de-santana-2.html> [data dostępu: 19.05.2015].
- CASCAIS A.: *Música em Angola*, 2011. http://www.antonioascais.de/2011/manuscript_musica_angolana.pdf [data dostępu: 19.05.2015].
- CONCEIÇÃO S.R.: *Movimento Kudurista. Uma nova linguagem na Expressão Cultural Urbana de Angola*. http://www.antonioascais.de/2011/manuscript_musica_angolana.pdf [data dostępu: 11.12.2015].
- HARLIG A.: *Encyclopedia of Kuduro*. <https://readymadebouquet.wordpress.com/encyclopedia-of-kuduro/> [data dostępu: 24.10.2015].
- WILPER A.B.: *Kuduro de Angola. A exclusão de uma nova linguagem*. Congresso Luso-Afro-Brasileiro de Ciências Sociais, 7–10 sierpnia 2011. <http://docplayer.com.br/7174959-Kuduro-de-angola-a-exclusao-de-uma-nova-linguagem-1-introducao.html> [data dostępu: 19.11.2015].